

Anne Nederkoorn: Symposium 'Dyslexie'

Op 11 mei van dit 'internationaal jaar van de alfabetisering' vond in Amsterdam een symposium over dyslexie plaats, georganiseerd door het Educatief Centrum Amsterdam en het Steunpunt Volwassenen Educatie Noord-Holland. Het bijzondere van dit symposium was dat voor het eerst verschillende deskundigen met uiteenlopende visies op dyslexie aan het woord werden gelaten: *Els de Waard*, provinciaal consulente alfabetisering in Zuid-Holland, *Aryan van der Leij*, hoogleraar Speciale Pedagogiek aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, *Marianne Goes*, docente orthopedagogiek en orthodidactiek aan het Instituut Speciaal Onderwijs van de Hogeschool Midden-Nederland en begeleidster van scholen voor basisonderwijs en speciaal onderwijs bij de Onderwijsbegeleidingsdienst Amsterdam ABC, *Fie van Dijk*, universitair docent en onderzoeker aan het Instituut voor de Lerarenopleiding (ILO) van de Universiteit van Amsterdam en sinds eind jaren vijftig werkzaam in de praktijk van de volwasseneducatie. De dag werd besloten met een forumdiscussie onder leiding van *Ton Elias*.

Aanleiding voor het symposium 'Dyslexie' waren onder andere vragen en reacties uit het veld, van begeleiders: 'De media presenteren de door wetenschappelijke onderzoekers voorzichtig geformuleerde vermoedens als onomstotelijke waarheden. Wat moeten we met al die eenzijdige publiciteit?', en van cursisten: 'Zie je wel, dat heb ik ook, ik leer het toch nooit'.

Hieronder volgt een weergave van de vier lezingen en een verslag van de forumdiscussie.

Macht over eigen leren

Els de Waard schreef samen met Nel Hofmeester het boek *Dyslexie, ook maar een woord*. In haar lezing ging zij in op de betekenis van de term

'dyslexie'. Als 'dyslexie' niet meer en niet minder zou betekenen dan zijn letterlijke betekenis 'verstoorde lezen', zouden de problemen die je daarmee aangeeft ook kunnen worden gevat onder het woord 'analfabetisme' of 'leerbarrières'. Maar 'dyslexie' wordt zelden gebruikt met betrekking tot mensen die in de basiseducatie leren, en als het gebruikt wordt, dan vooral door mensen die er veel meer verstand van lijken te hebben dan mensen die eronder lijden zelf.

'Dyslexie hebben' betekent: 'nóóit kunnen lezen en schrijven', dyslexie duidt op een dood punt, je hebt het nou eenmaal, je zult met die afwijking moeten leven. Het noemen van dyslexie werkt als een veroordeling voor een cursist die ondanks zijn onzekerheid toch graag wilde leren, of als een opluchting voor een cursist die vooral af wil van het idee dat hij dom is of te lui om te leren.

In het schoolverleden van de meeste cursisten blijken de oorzaken van de problemen altijd en alleen maar in henzelf te zijn gezocht, wat soms een onoverkomelijk gevoel van minderwaardigheid opleverde. Een educatief werker moet een groot vertrouwen en geloof hebben in de menselijke capaciteiten en in het overschrijden van schijnbaar gegeven grenzen, en hij moet creatief met taal-lernen kunnen omgaan.

Voor een idee van wat dyslexie is, baseren mensen zich volgens *Els de Waard* veelal op de informatie die verschillende media erover geven. Dat die informatie eenzijdig is, bleek bij voorbeeld uit het televisieprogramma 'Rondom tien', waar noch het eerder genoten onderwijs, noch de alfabetisering (basiseducatie) aan de orde kwamen. Cursisten herkenden de in het programma genoemde taalfouten en de problemen in het dagelijks leven die genoemd werden. Toen een neuroloog in het programma over zijn suggesties op het gebied van hersenonderzoek duidelijk maakte dat eigenlijk niets vast stond, zei de presentator samenvattend dat er 'dus in ieder geval in de hersenen iets niet normaal was'.

De meeste cursisten hebben lak aan de onbegrijpelijke wetenschap en weten dat er méér (of iets anders) belangrijk is, maar sommigen blijken er grote waarde aan toe te kennen en geven het leren op.

Vooral binnen de praktijk van alfabetisering zelf moet onderzoek naar hardnekkige lees- en schrijfsproblemen worden gedaan, waarbij dan wordt uitgegaan van de verbinding tussen het leren en de lerende. De sociale en economische achtergronden van de 'gemiddelde' deelnemer leveren al een heleboel startpunten voor onderzoek naar factoren of processen die het leren in de weg staan (schoolverleden, *sociale* erfelijkheid van ouders, materiële of immateriële problemen, praktische omstandigheden en schaamte voor familie en vrienden, de kloof tussen eigen maatschappelijke klasse en die van de begeleider).

Daarnaast valt veel te onderzoeken aan het taal-leerproces, op een manier die recht doet aan de eigen taal van cursisten en de bij hen aanwezige behoefte aan informatie. Daartoe is creatief taalonderwijs nodig.

Uitgangspunt van de volwasseneneducatie is dat de lerende macht heeft over het eigen leren. Dat betekent dat deelnemers zelf medeonderzoekers zijn van hun hardnekkige lees- en schrijfsproblemen. Zij leveren de meeste informatie om samen met hun begeleider(s) te analyseren. Op die manier hoeft een deelnemer niet van een onbegrijpelijke autoriteit te horen dat hij een hopeloze afwijking heeft, maar kan hij uiteindelijk zelf inzicht krijgen in de eigen mogelijk- en onmogelijkheden en tot de beslissing komen dat de bij hem werkzame barrières (nog) te overheersend zijn om te kunnen leren lezen en schrijven. Vanuit dat inzicht kunnen dan hulpmiddelen en tussenoplossingen worden bedacht, aldus Els de Waard.

Ontkiemende geletterdheid

Aryan van der Leij richt zich op de vraag: *is er een verband tussen functionele ongeletterdheid en dyslexie?* Hij heeft vooral (onderzoeks)ervaring met kinderen tussen 6 en 14 jaar. Tijdens werkzaamheden als schoolpsycholoog in Zwolle, werd hem duidelijk hoe complex het probleem was. Tussen leerkrachten en welzijnswerkers heerste een Babylonische spraakverwarring.

Voor onderzoek moet je terrein afbakenen en begrippen omschrijven. Het woord 'stoornis' impliceert ten onrechte een defect in het kind.

Waar het om gaat is natuurlijk de interactie tussen leerkracht en leerling. De buitenschoolse context blijft in het onderzoek buiten beschouwing. Dat is een keuze. Er zijn kinderen die niet goed leren lezen omdat de leerkracht geen tijd heeft hun een andere dan de modale aanpak te geven.

Problemen hebben bij het leren lezen kan gerelateerd zijn aan een sociale klasse, het kan ook een individueel probleem zijn. Dyslexie is een individueel probleem.

De aanduiding 'ernstige leesproblemen' verdient de voorkeur boven de term 'dyslexie', omdat dyslexie geen eenduidig begrip is. Kinderen met ernstige leesproblemen zijn kinderen die verder 'normaal' zijn en alleen op het gebied van (leren) lezen afwijkingen vertonen. Geestelijk gehandicapte kinderen en ZMLK (Zeer Moeilijk Lerende Kinderen) worden dus niet tot die groep gerekend. Deze invulling van het begrip staat tegenover de klassieke definitie van dyslexie, die niet van toepassing is op een kind uit een lagere sociale klasse met een laag IQ. Als je het hebt over 'ernstige leesproblemen' heb je het per definitie alleen maar over technisch lezen en cognitieve aspecten (leesstrategieën). Dat is een beperking.

Met betrekking tot 'functionele ongeletterdheid' (lezen en schrijven onvoldoende kunnen gebruiken in het dagelijks leven) kun je zeggen dat de geletterdheidseisen van de samenleving nu wellicht hoger zijn dan vroeger.

Van kinderen met ernstige leesproblemen zijn kenmerken aan te wijzen: ze hebben een geringe leerbaarheid en een geringe instructiegevoeligheid; de problemen zijn sekse-specifiek (meer jongens kampen ermee); het 'gezond verstand' is veel hoger dan het 'schoolverstand'; de kinderen hebben weinig inzicht in de structuur van taal; ze hebben een automatiseringstekort, wat wil zeggen dat lezen voor hen geen automatisme wordt, maar een kwestie van spellen of raden blijft (je kunt je afvragen in hoeverre het onderwijs die rigide strategieën stimuleert – hardop lezen lijkt wat dit betreft sterk af te raden); verder zijn kinderen met ernstige leesproblemen afhankelijk van compensatieprocessen (zoals gebruik maken van voorkennis), en hebben zij er moeite mee twee dingen tegelijk te doen (bij voorbeeld met één been op een balk staan (automatisch) en iets lezen (met de volle aandacht)).

De (eventuele) manifestatie van ernstige leesproblemen bij volwassenen is op soortgelijke wijze aan de hand van dezelfde items weer te geven.

Vroegtijdige interventie op school is belangrijk. Er moet gekeken worden naar 'ontkiemende geletterdheid'.

Tijdens het zogenoemde ZWALUW-project waaraan de spreker zelf meewerkte, werd leerkrachten geleerd zelf hun klas te 'managen'. Daarbij leerden leerkrachten hoe zij de leerlingen konden leren zelf leermaterialen te vinden. De afhankelijkheid van de leesmethode werd op die manier veel kleiner. Leerlingen die aan het project meewerkten, scoorden hoger op de Brus-één-minuuttest¹ dan leeftijdgenoten die op de gangbare manier werden onderwezen.

Eigen teksten lezen

Marianne Goes is als orthopedagoge werkzaam bij de Onderwijsbegeleidingsdienst Amsterdam (ABC). Tot haar taken behoren het diagnosticeren en remediëren van leesproblemen, en het evalueren van de gevolgde aanpak.

Aan diagnosticeren en remediëren gaan signaleren en analyseren vooraf. Leesproblemen signaleren kan een leerkracht via teksten en toetsen. Belangrijk is dat hij vorderingen systematisch kan volgen. Wat gesignaleerd is kan vervolgens geanalyseerd worden, op individueel en op groepsniveau, en in een schooloverzicht.

Op een Amsterdamse school waar de minimumdoelen al een graad lager waren gesteld dan de AVI-norm, gaf de AVI-toets² een groepsoverzicht waarop was af te lezen dat één leerling wel heel laag scoorde: Barry. Dat was aanleiding om voor hem een specialist (Marianne Goes) te hulp te roepen. Barry is nu 8 jaar en zit in groep 5.

Tijdens het diagnosticeren werd een gesprek gevoerd met Barry's moeder, die zei dat Barry een heel gewoon kind was, wel een drukke peuter, technisch erg handig, geen lezer, en dat zij zelf trouwens de laatste tijd ook niet vaak meer las.

De kleuterjuf vertelde dat Barry een matige concentratie en geen zitvles had, en moeite of geen geduld met versjes leren. (Bij het leren le-

zen speelt het auditieve een heel belangrijke rol: 'kan het kind rijmwoorden bij elkaar zoeken?')

Op school was systematisch met technisch lezen begonnen en haalde Barry aanvankelijk het minimumdoel. Maar met kerst zat hij onder het minimum doel en was hij met lezen niks opgeschoten. Met Pasen moeten kinderen de overstap maken van spellend naar herkenkend lezen. De leerkracht zei: 'De andere schoolvakken gaan Barry prima af, vooral biologie. Bij lezen heeft hij gebrek aan concentratie, hij let niet op.'

Drie dingen moesten daarna onderzocht worden:

- a *Hoe is de situatie en wat gebeurt er zoal in de groep?*
In de groep bleek dat de leerkracht tijdens de les regelmatig gestoord werd door even binnenwippende collega's, dat Barry op een plek zat waar iedereen die binnenkwam pal langs liep, en dat hij steeds even wat moest regelen met andere kinderen.
- b *Het lezen.* Bij het onderzoek van het lezen werd het leesniveau bepaald met de Brus-één-minuuttest, werden leesstrategieën bekeken en werd het lezen van losse woorden vergeleken met het lezen van een tekst. Barry las maar heel weinig losse woorden, waarvan ook nog eens 42 procent spellend. De AVI-toetstekst *Jan met de kar* (hoe verwarrend die voor kinderen kan zijn laat Fie van Dijk zien in *Moer* 1985/5) las Barry vooral radend. Er werd mee doorgegaan tot het frustratieniveau. ('Dat microfoontje,' zei Marianne Goes, 'is, omdat ik het anders niet kan onthouden'. Dat vond Barry wel best.)
- c *De leesbeleving.* Op de vraag: 'Hoe gaat het lezen in de klas?' antwoordde Barry: 'Het gaat niet zo goed met lezen. Als er een fout is moet je op de tafel tikken, hé, kent u die mop al van...?' Hij vertelde dat hij thuis wel drie boeken had.

Alles bij elkaar, wat Barry eigenlijk vroeg, was: help mij (weer) voor lezen gemotiveerd te raken; leer me los te komen van het spellen; help me mijn leeshouding te verbeteren (ontwikkelen).

De aanbevelingen (ter remediëring) die Marianne Goes, gebruik makend van het boek *Diagnostiek van technisch lezen en aanvankelijk spellen* (Struiksma, Van der Leij e.a. 1987) deed, waren met betrekking tot de leesmotivatie: stop met groepslezen en werk met eigen teksten; met betrekking tot de overgang van spellen naar herkennen: gebruik woordrijen met woor-

den uit de biologies, flitskaartjes, en de kijk-luistermethode (je hoort hoe het moet klinken, de koptelefoon bevordert de concentratie); en met betrekking tot concentratie en werkhouding: geef Barry een rustige plaats in de groep en een agenda om alle dingen die hij moet regelen even op te schrijven voor in de pauze.

Na kerst bleek bij evaluatie met een AVI-kaart dat Barry zeven maanden vooruitgegaan was. In april was hij wéér zeven maanden vooruit.

Het belang van dit alles voor volwassenenonderwijs is vooral informatie over wat iemand tot lezen brengt: namelijk iets wat bij iemands interesse aansluit en waarvan iemand wijzer wordt ('lezen is minder moeilijk dan spellen'). Verder blijkt het belangrijk om iemand de tijd te geven zich voor te bereiden op een taak, te werken met 'klad' en 'mooi', elke zin en elke tekst bewust twee keer te lezen (eerst uitpuzzelen, dan iets bekends lezen). Uiteindelijk gaat het om de motivatie, die staat centraal.

Twee modellen

Fie van Dijk haakte in op het voorgaande: zij zou met Barry moppenboeken gaan lezen. Van moppen genieten hoort bij geletterdheid.

Het meeste *dyslexieonderzoek* bekijkt de mens zeer eendimensionaal en mechanistisch, als de som van afzonderlijke onderdelen. Het gaat over cognitieve, neurologische en zintuiglijke aspecten, over de twee hersenhelften en verbanden daartussen, over ogen, oren, armen en benen, zonder oog te hebben voor het unieke van iedere gehele, functionerende mens en alle individuele verschillen.

Ook het lees- en schrijfproces wordt in dat onderzoek beschouwd als een optelsom van deelvaardigheden, die los van elkaar geoefend moeten worden. De remedies tegen lees- en schrijfproblemen zijn overeenkomstig. Nadat via een reeks leestesten en een intelligentietest is uitgemaakt wat er aan de hand is, moeten kinderen volgens het 'behandelingsplan' bij voorbeeld een boekje uit de kijk-luistermethode zes keer overlezen, tegelijkertijd luisterend naar een lijzige vrouwenstem.

In *onderzoek naar geletterdheid* (literacy) worden volgens *Fie van Dijk* lezen en schrijven veel generieuzer beschreven. De Engelse sociaal-antro-

poloog *Brian Street* (1984) onderscheidt het autonome model en het ideologische model van geletterdheid.

In het autonome model worden lezen en schrijven gezien als louter technische en cognitieve vaardigheden: lezen is het decoderen van tekens, schrijven het coderen van gesproken taal. In het ideologische model is sprake van allerlei vormen van geletterdheid, die verschillen per individu, per sekse, per leeftijd, per groep en per cultuur. Binnen deze vormen zijn technische en cognitieve elementen lang niet zo overheersend als binnen het autonome model.

Het reguliere onderwijs werkt voornamelijk vanuit de autonome visie en het dyslexieonderzoek verstaat onder lezen: technisch lezen, getuige de boeken van Kuipers en Weggelaar (1978), Van der Leij (1983), Dumont (1984), en anderen.

Het ideologisch model van geletterdheid geeft:

- a inzicht in wat geletterdheid voor mensen kan betekenen. De historicus *Harvey Graff* (1987) laat zien dat alfabetisering door de eeuwen heen heeft gediend om mensen vroomheid, gehoorzaamheid, rust, orde bij te brengen, en bereidheid om in militaire dienst te gaan. *Shirley Brice Heath* (1983) onderzoekt de rol van geletterdheid in het leven van mensen in twee Amerikaanse dorpen. Dit soort onderzoek zouden leerkrachten en educatieve werkers, samen met hun leerlingen of cursisten, en in samenwerking met wetenschappers moeten gaan verrichten. Want alleen uit kennis van de betekenis van geletterdheid in een bepaalde gemeenschap kan goed taalonderwijs ontstaan.
- b ook inzicht in het feit dat het leren lezen en schrijven op jeugdige leeftijd, een kwestie is van voldoen aan de verwachtingen van ouders, leerkrachten en leeftijdgenootjes. Beantwoord je daar niet aan dan ontstaat op z'n zachtst gezegd een slecht zelfbeeld. Voor een volwassene gaat het niet kunnen lezen en schrijven samen met een negatieve sociale waardering door anderen. Het label 'dyslexie' brengt uitkomst want 'analfabeet zijn' betekent 'dom zijn', maar 'dyslectisch zijn' betekent 'hyperintelligent zijn en problemen hebben met lezen en schrijven'.
- c inzicht in culturele verschillen en klasseverschillen. Onze spelling is gebaseerd op de beschafte uitspraak van de dominante klasse.
- d ruimte om ook de andere kant erbij te betrekken: onleesbare folders, circulaires, ingewik-

kelde formulieren moeten voor iedereen leesbare teksten worden.

Leerlingen moeten een actieve rol krijgen in het leerproces, aldus Fie van Dijk. We moeten, zonder technische testen, goed observeren (wat zegt/doet iemand al lezend? wat kan iemand wél? wat zou de volgende stap in zijn/haar leerproces kunnen zijn?). We moeten hulp bieden bij gedrags- en emotionele problemen, en de ontwikkeling van een goed zelfbeeld stimuleren. Onderzoekers moeten uitgaan van het ideologische model van geletterdheid. Zogeheten 'dyslectische' leerlingen worden het best geholpen als ze kunnen leren lezen en schrijven door het te dóen. Remedial teaching is uiteindelijk toch gericht op het inpassen van leerlingen in het reguliere systeem en niet op het veranderen van dat systeem. Waarom zouden we ons ondanks alle afvallers die het reguliere onderwijs creëert, toch vasthouden aan de methodes van het reguliere onderwijs?

Onderwijs is niet neutraal, niet autonoom, maar ingebed in ideologische en politieke strijd.

Forumdiscussie

De forumdiscussie die op de lezingen volgde, werd geleid door Ton Elias. In de weergave daarvan hieronder worden de sprekers met hun voornamen aangeduid: Ton (Elias), Els (de Waard), Aryan (van der Leij), Marianne (Goes) en Fie (van Dijk).

Ton: Onderwijswerkers zouden kunnen zeggen: weinig concreets gehoord vandaag. Alleen Marianne gaf concreet materiaal. Tijdens de forumdiscussie hoop ik meer concrete informatie voor de praktijk te horen.

Ton aan Els: Cursisten moeten zelf zien dat het toch niet beter zal gaan, zei je. Hoe kan dat?

Els: Tot zo'n besluit komen vereist een leerproces.

Ton: Waarom laat je dat aan de leerlingen over?

Els: De meeste cursisten blijven minimaal een jaar op de cursus, dat wil zeggen in dat jaar is toch wel het een en ander gebeurd. Ik denk niet dat mensen te dom zijn. Er zijn factoren die overheersen, waardoor ze 't niet leren. Het startpunt van leren is geloven in de mogelijk-

heid om te kunnen leren. Als andere (belemmerende) factoren overheersen, bereiken veel cursisten dat startpunt niet. Op PABO's wordt weinig creatief taalonderwijs gegeven, door een monopolie van bepaalde uitgevers en een ingebed idee van hoe leren in elkaar zit.

Publiek: De markt voor alternatief materiaal is te klein. Uitgevers durven het (nog) niet aan.

Ton aan Aryan: Ter zijde merkte je op: 'al weten we «iets meer» van neurologische aspecten...'. Wat weten we meer?

Aryan: Er zijn verschillen in hersenen van dyslectici en niet-dyslectici. Dat is onderzocht aan hersenen van overledenen. De linker hersenhelft is minder ontwikkeld bij dyslectici. Er is een theorie die zegt: er komen kinderen ter wereld met in de linker hersenhelft minder ontwikkelingsmogelijkheden. Wat we nu méér weten is dat uit de hersenhelften moet blijken of iemand al of niet aanleg heeft voor dyslexie.

Ton: 'Jongens hebben meer last van dyslexie dan meisjes,' zei je. Waar komt dat vandaan?

Aryan: Als de theorie over hersenontwikkeling voorafgaand aan leren lezen waar is, dan is dyslexie genetisch gebonden aan sekse. Tussen de 24ste en de 26ste zwangerschapsweek is er een hormoonontwikkeling bij het ongeboren kind waarin dat bepaald wordt.

Ton: Een alternatieve theorie is dat jongetjes in de opvoeding geconfronteerd worden met normen en waarden van jongen-zijn, en daardoor eerder frustratie zouden oplopen. Er wordt meer verwacht van jongetjes dan van meisjes. Kleuterjongetjes zijn al dominanter in hun taalgebruik, zij overstemmen de meisjes.

Je zei ook: 'Het «gezond verstand» is vaak veel groter dan het «schoolverstand».' Doen we het verkeerd op school?

Aryan: Onderwijs is gedelegeerde opvoeding. Kinderen met leesproblemen hebben een hoop praktische kennis, maar pikken ook in de dagelijkse praktijk minder schriftelijke taalkennis op. Het onderwijs brengt die leerlingen niet waar ze moeten zijn. Schooluitval is een ernstig verschijnsel.

Fie: Het gaat niet om die leerlingen maar om die sociale klasse. De basisschool selecteert naar sociale klasse.

Publiek: Dat is te algemeen wat u daar zegt.

Ton tegen Aryan: Je zei: 'Als je de leraar beter leert om te managen en als je de leerling zelf

leert informatie vinden, dat het onderwijs dan beter zou zijn, kinderen beter zouden leren.' Is dat geen open deur?

Aryan: Kinderen werken altijd zelf, dat is zo, maar hier gaat 't om zelf reguleren. Ten eerste: een leerkracht heeft moeite met 35 leerlingen. Alle leerlingen moeten 't in 't zelfde tempo doen. Je leert de leerkracht leerlingen zelf informatie laten zoeken. Ten tweede: zelfregulering door leerlingen betekent: ze ondernemen zelf, ze bepalen zelf het leerproces. Dat geeft leerlingen meer zelfvertrouwen.

Ton: Zijn er nog hele concrete suggesties voor mensen die les moeten geven aan dyslectici?

Aryan: Zelfregulatie is belangrijk. Ik heb het nu even over volwassenen. Hoe meer volwassenen denken iets zelf te kunnen reguleren, hoe beter ze ervan leren. Elke dyslecticus heeft trucs. Dispensatie is belangrijk: als het erkend is, krijgen ze allerlei dispensatiemogelijkheden (faciliteiten om aan dat tekort tegemoet te komen).

Ton aan Marianne: Je zei dat je vroeger het visuele aspect vooral belangrijk vond, terwijl je nu het auditieve steeds belangrijker vindt. Is dat de ervaring van iedereen?

Marianne: In de leesvoorwaardentoets van Sixma blijkt het auditieve aspect een cruciale rol te spelen. Het gaat om fonemisch bewustzijn. Je moet kunnen spelen met een woord, een stukje van de totale brij kunnen losmaken. Vraag je: welk woord is langer, reus of kabouterje, dan zullen moeilijk lezenden erin tuinen en zeggen: een reus is langer. Zij kunnen dus geen woorden abstraheren.

Fie: Dat voorbeeld zou juist aanleiding kunnen zijn om te bekijken wat voor logica heeft dat kind; daarmee ga je aan de gang, in plaats van zeggen dat een kind erin tuint en woorden niet kan abstraheren.

Ton aan Marianne: Een vraag van het publiek was: Waarom gebruik je toch AVI en BRUS, terwijl je weet hoe verwarrend die testen op kinderen kunnen werken?

Marianne: De eerste informatie is een gesprek met het kind op basis van wat ie gelezen heeft. Ik wil daarbij een objectieve inschatting hebben. Ja, in feite is testen heel gemeen.

Ton: Je zei: 'Je verzint soms dingen en dan maar hopen dat het goed zit.' Waarom worden er geen ervaringen uitgewisseld, maar wordt

overal verzonnen en gehoopt dat het goed zit?

Marianne: Een tijdje terug las ik een artikel waarin informatie geanalyseerd werd van wat verschillende collega's vroegen en wat zij er aan adviezen aan koppelden. Daarin waren grote verschillen.

Publiek: Even een opmerking tussendoor. De alfabetisering van de volwasseneneducatie is nog betrekkelijk jong. Fie is daarvan een voortrekster. Een symposium als dit is een stap om deze gedachtengang wat bekender te maken.

Ton aan Marianne: Je zei: 'Zonder remedial teacher in een school lukt het niet kinderen werkelijk te helpen'. Betekent dat dat er voor dyslectici weinig toekomst is?

Marianne: Misschien denk je aan een klassieke remedial teacher in een kamertje apart, waarbij na een 'behandeling' een kind weer de klas in komt en met iets totaal anders verder moet. Maar het ontwikkelt zich nu meer in de richting van een interne begeleider binnen de school. Door hem zal veel in het onderwijs gaan veranderen. Hij biedt inhoudelijk ondersteuning aan collega's. Als zijn werk weg zou vallen, betekent dat grotere uitval van leerlingen.

Ton aan Fie: 'De moeilijkheden met lezen krijgen meer aandacht dan met schrijven,' zei je, en: 'Misschien is dat een politieke kwestie.' Wat bedoelde je?

Fie: Ik haal Levine aan, die zei: 'De maatschappij heeft meer aan lezers dan aan schrijvers.'

Ton:?

Fie: Dat is toch politiek?

Ton: Maar kinderen en volwassenen leren toch niet lezen om zich te conformeren aan de maatschappij? Meen je werkelijk dat we eronder worden gehouden?

Fie: Ja. Als bij voorbeeld iemand tijdens een horeca-opleiding meerkeuzevragen niet goed maakt, wordt hij knecht. Mensen worden afgewezen op spelfouten bij sollicitaties. Er is een maatschappelijke selectie gebaseerd op spelfouten.

Ton: Het is toch niettemin nuttig voor een kind om te leren lezen en schrijven?

Fie: Ja, vandaar die twee verschillen: aan de autonome kant betekent het: schrijven en lezen wat je gevraagd wordt – de ideologische leert je de taal kritisch gebruiken.

Ton: Een vraag van het publiek is: blijven er in

een ideale school óók geen kinderen over die toch blijven steken?

Fie: In die vraag ben ik niet geïnteresseerd. Er moet onderzoek gedaan worden op de goede manier.

Ton aan Aryan: Vraag van het publiek: wat moet er na de basisschool gebeuren?

Aryan: In het ZWALUW-project zijn twee leerlingen die nog weinig kunnen lezen. Ik denk dat die twee misschien de echte dyslectici zijn, ze zullen met individuele hulp verder moeten en dingen leren om dat te compenseren. Ze zijn nu ongeveer 10 jaar, dus we zijn er nog betrekkelijk vroeg bij.

Ton: Wat is een onechte dyslecticus?

Aryan: Iemand die het toch kan leren maar dyslectisch genoemd wordt. Wij (wetenschappers) kunnen nog niet zeggen wie het nooit leert. De echte dyslecticus is iemand die het nooit leert.

Els: In groepen waar met ervarend leren wordt gewerkt, wordt suggereerd dat dat de ideale situatie is. Maar ook in die groepen worden fouten gemaakt. Ook daar moet voortdurend nagegaan worden waarom het niet lukt.

Ton: Wat doe je na de tweede ronde waarin blijkt dat mensen het niet geleerd hebben?

Els: De vraag is wat 'het' is. De eerste, tweede, derde ronde liggen niet vast. Je moet continu dezelfde vragen stellen, met de cursist samen. Waarom schrijft hij of zij nooit meer dan die vijf woorden? Waarom steeds dezelfde dingen fout?

Publiek: Er zijn veel begeleiders die zeggen: 'Er zijn mensen van wie ik absoluut niet meer weet wat ik er verder mee moet.'

Publiek: Barry redt het op school, met alle extra begeleiding, maar na de school, valt hij dan terug? Wordt hij functioneel analfabeet?

Publiek: Het heeft te maken met de plaats van een cursist in de maatschappij.

Ton: Moet hij voor het verbeteren van zijn plaats in de maatschappij naar een cursus lezen en schrijven?

Publiek: Ja! 't Is allemaal veel ingewikkelder dan alleen lezen en schrijven.

Ton aan Aryan: Wat is het belang van iemand op een balk tegelijkertijd laten lezen?

Aryan: Praktisch gezien heb je er niets aan. Je

moet twee dingen tegelijk doen, automatisch en bewust. Iets soortgelijks doe je als je naar een Russische film met ondertiteling kijkt.

Fie: In mijn lees- en schrijfgroep praat ik met de mannen over wat zij (Utrechtenaren) *zeist* noemen en wat in standaard Nederlands *zeis* heet, en dat het zo jammer is dat niet meer teksten niet-standaard geschreven zijn.

Publiek: Maar cursisten komen om ABN te leren schrijven. Ze willen dat.

Fie: We praten daarover, of je voor *zeist* kiest of niet, en waarom.

Publiek: Wat blijft er over van dyslexie als straks audiovisuele middelen de overhand hebben?

Aryan: Analfabetisme zal meer erkend worden.

Ton: Dat leidt toch nog sterker tot een elite aan wie lezen en schrijven zijn voorbehouden?

Aryan: Dat is positief.

Ton: Ik ben zo vrij het op dit punt zeer oneens met je te zijn, het betekent immers dat er een elite met gezag bestaansrecht krijgt?

Publiek: Karel de Grote liet zijn ondergeschikte voorlezen, hij kon het zelf niet. In die tijd was het dus omgekeerd. Ik denk dat het probleem zich oplost als je er niet meer mee geconfronteerd wordt. Ik vind dat het probleem tegenover cursisten gerelativeerd moet worden.

Els: Hiermee ben ik het zeer oneens, zolang het probleem niet ligt bij degenen die de stelling poneren, is het niet meer dan een filosofie.

Publiek: Lezen en schrijven gebruiken als een stap tot het leren van andere vaardigheden, betekent dat je lezen en schrijven ook kunt relativeren.

Ton: Voor solliciteren heb je zeker nog de komende twintig jaar goed schrift nodig. Dat is een gegeven.

Publiek: Bovendien leerden mensen als Karel de Grote gauw lezen als ze merkten dat er over hen geschreven werd.

Els: De problemen zijn er maatschappelijk, daar moet je vanuit gaan, niet vanuit de toekomst terugwerken. Dat is niet reëel.

Publiek: Een cursist meldde zich bij mij aan, gemotiveerd. Hij had vernomen dat er testen waren om erachter te komen of je dyslectisch bent. Hij deed een test en bleek inderdaad dyslectisch te zijn. Opluchting voor de cursist. Hij ging

voor f35 per half uur in therapie. Deed daar allerlei lichaamscoördinatie-oefeningen. Kwam terug vol verwachting: hij zou 't nu binnen de kortste keren leren. Maar hij ging op dezelfde voet verder. Raakte daardoor zo gedesillusioneerd dat hij kapte. Levensgevaarlijk dat zo iets bestaat. De therapeute zei dat ze zich baseerde op de theorie van Van der Leij.

Aryan: Ik heb nog nooit een therapie verzonnen die gericht was op hersenhelften.

Publiek: Ik had zelf als kind veel problemen met lezen en schrijven. Toen ik wist dat ik dyslectisch was, was dat voor mij ook een verademing. Ik geef nu les, Nederlands. Ik ontmoet mensen die alleen maar spellend blijven lezen. Zelf ben ik nog steeds bang om fouten te maken. Dat blijft dus. Wat kan ik doen?

Elb: Voor begeleiders heb ik eens een aantal truc-teksten gebruikt: teksten waarbij van de woorden letters waren weggelaten en onzinteksten met vragen over de tekst. Die truc-teksten zijn ook in cursussen te gebruiken. Aan de hand van de trucs is uit te leggen wat je eigenlijk al lezend doet, daarmee laat je zien dat lezen niet alleen maar spellen is, en geef je inzicht in andere strategieën die bij lezen een rol spelen.

Aryan: Mijn advies is om niet spellend te blijven lezen: niet hardop laten lezen; gebruik maken van flitsoefeningen (korte aanbiedingstijd van een woord).

Fie: We moeten niet zo hysterisch doen over geletterdheid. Maar we moeten ontzettend voorzichtig zijn om lezen en schrijven te relativiseren. Als je 't niet zo beperkt tot schools lezen en schrijven kun je tot andere vormen van geletterdheid komen.

Marianne: Alfabetiseren is meer dan technisch bezig zijn. Daarom staat voor mij motivatie centraal.

Brice Heath, S., *Ways with Words. Language, Life, and Work in Communities and Classrooms*. Cambridge 1983.

Dijk, F. van, 'Meer van hetzelfde. Over beter lees- onderwijs op basisscholen door nascholing van leerkrachten' in: *Moer* 1985/5.

Dumont, J.J., *Lees- en spellingsproblemen. Dyslexie, dysorthografie en woordblindheid*. Rotterdam 1984.

Graff, H. *The Legacies of Literacy. Continuities and Contradictions in Western Culture and Society*. Bloomington/Indianapolis 1987.

Hofmeester, N., & E. de Waard, *Dyslexie, ook maar een woord. Lees- en schrijfsproblemen vanuit de alfabetiseringspraktijk bekeken*. Amsterdam 1988.

Kuipers, C.G., & C. Weggelaar, *Woordblind*. 's-Gravenhage 1979.

Leij, A. van der, *Ernstige leesproblemen. Een onderzoek naar differentiatie en behandeling*. Lisse 1983.

Levine, K., *The Social Context of Literacy*. Londen 1986.

Street, B.V. *Literacy in Theory and Practice*. Cambridge 1984.

Struiksma, A.J., A. van der Leij & J.P.N. Veijsra. *Diagnostiek van technisch lezen en aanvankelijk spellen*. Amsterdam 1987.

Noten en literatuur

- 1 Bij de Brus-één-minuuttest wordt nagegaan hoeveel woorden met een oplopende moeilijkheidsgraad een kind in een minuut kan lezen.
- 2 AVI: Analyse van Individualiseringsvormen – het AVI-project is afkomstig van het Katholiek Pedagogisch Centrum te 's-Hertogenbosch. Het AVI-pakket richt zich op technisch lezen en niveaulezen.